

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра фізичної географії та картографії

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор
з науково-педагогічної роботи

_____

“ _____ ” _____ 20__ р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Основи викладання географії

(назва навчальної дисципліни)

спеціальність (напрямок) 103 - Науки про Землю

спеціалізація Географія

факультет геології, географії, рекреації і туризму

2018 / 2019 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету (інституту, центру)
геології, географії, рекреації і туризму

“ _____ ” _____ 20__ року, протокол №__

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: (вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади)
Жемеров Олександр Олегович, канд. географ. наук, доцент, професор кафедри

Програму схвалено на засіданні кафедри
фізичної географії та картографії

Протокол від “ _____ ” _____ 20__ року №__

Завідувач кафедри фізичної географії та картографії

_____

(підпис)

Голіков А.П.
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією
факультету геології, географії, рекреації і туризму
назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “ _____ ” _____ 20__ року №__

Голова методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

_____

(підпис)

Жемеров О.О.
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Основи викладання географії» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

3-го курсу бакалаврів
(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності (напрямку) 103 – Науки про Землю

спеціалізації Географія

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни є розкриття теоретичних основ методики викладання як науки про закономірності й особливості процесу навчання географії у школі та інших закладах середньої освіти, озброєння студентів знаннями і вміннями, необхідними для професійного становлення вчителя географії та подальшого зростання його методичної майстерності.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни є навчити студентів готуватися до проведення уроків географії у школі та інших закладах середньої освіти; виробити основні компетентності, знання, уміння, навички, що необхідні майбутньому вчителю географії.

1.3. Кількість кредитів – 5 (заочне відділення – 4)

1.4. Загальна кількість годин – 150 (заочне відділення – 120)

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
3-й	4-й
Семестр	
5-й	7-8-й
Лекції	
32 год.	12 год.
Практичні, семінарські заняття	
32 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
- год.	- год.
Самостійна робота	
86 год.	104 год.
Індивідуальні завдання	
- год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Фахові компетентності:

- базові знання про основи викладання географії у навчальних закладах;
- особливості різноманітних засобів, методів і форм навчання географії, у тому числі інноваційних;
- здатність ефективно застосовувати на практиці ті чи інші методи навчання залежно від різних об'єктивних факторів;
- здатність розробляти власну систему навчання географії та використовувати її під час педагогічних практик;
- здатність адаптуватися у педагогічному колективі для вирішення спільних завдань навчання й виховання.

Знання:

- особливості побудови шкільної географії, її дидактичне й виховне значення;
- класифікації засобів, методів, технологій навчання географії, їх переваги й недоліки;
- основні форми організації навчальної роботи з географії, інноваційні педагогічні технології;
- вимоги до навчальних досягнень учнів з географії у сучасній школі.

Уміння і навички:

- розробляти план-конспект уроку географії, календарно-тематичний план вивчення географії у школі;
- визначати, формулювати та реалізовувати основні дидактичні, виховні і розвиваючі цілі уроків географії у різних класах;
- проводити уроки та позакласну роботу з географії під час педагогічних практик;
- складати програму педагогічних спостережень на уроці географії у школі;
- організовувати і проводити педагогічний експеримент, обробляти матеріали й аналізувати результати власних педагогічних досліджень;
- проводити самоаналіз уроку географії з метою подальшого вдосконалення своєї педагогічної діяльності

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Тема 1. Предмет і завдання методики викладання географії

Методика викладання географії як наука і навчальний предмет. Місце курсу в системі підготовки вчителя географії. Зв'язок методики викладання з географічною наукою, дидактикою, психологією, логікою і шкільною практикою. Головні проблеми і методи наукових досліджень у галузі методики навчання географії. Центри науково-методичних досліджень: Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України, державні університети, педагогічні університети та інститути, заклади післядипломної освіти тощо. Особливості організації і роль науково-дослідницької роботи вчителя і вдосконалення своєї професійної майстерності. Завдання методики викладання географії в умовах розбудови національної освіти України.

Тема 2. Історія розвитку шкільної географії та методики її викладання

Шкільна географія та методика її викладання у XVII-XIX ст. Демократичні методи навчання у роботах Я.А. Коменського, Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинського, М.В. Гоголя. Перша методика викладання географії Д.Д. Семенова. Зміст шкільних підручників та його відображення в методиках викладання географії.

Шкільна географія та методика її викладання у ХХ ст. Внесок професора Харківського університету О.А. Івановського у розвиток методики викладання шкільної географії. Краєзнавчі програми в Україні 1920-х рр. та їх значення. Радянський період у розвитку шкільної географії та методики її викладання. Внесок М.М. Баранського у розвиток шкільної економічної географії та картографії. Догматизм системи освіти в СРСР, кризові явища в шкільній географії наприкінці 1980-х рр. Спроби реформування системи радянської освіти. Створення альтернативних програм і підручників географії. Інноваційні методи навчання географії в школах України та за її межами. Історія розвитку шкільної географії та методики її викладання; становлення національної системи освіти. Шкільна географія та методика її викладання в Україні. Нове покоління вітчизняних програм, підручників, атласів, стінних карт з географії. Основні тенденції розвитку сучасної методики викладання географії. Географія у системі безперервної освіти.

Тема 3. Мета навчання, зміст та освітньо-виховне значення курсу шкільної географії

Географія як найважливіший елемент сучасної культури, її місце в системі шкільних дисциплін. Мета навчання, її роль у визначенні змісту і побудови курсу шкільної географії. Освітні, виховні і розвиваючі цілі навчання шкільної географії. Внутрішньо предметні і міжпредметні зв'язки курсів шкільної географії, їх види і класифікація. Шляхи реалізації міжпредметних зв'язків у навчальному процесі.

Новітні наукові концепції шкільної географії. Реалізація гуманістичного, краєзнавчого, екологічного та економічного принципів навчання географії у сучасних програмах і підручниках. Навчальний план, лінійно-ступінчаста побудова програми та її переваги над концентричними програмами з географії. Варіативні програми і підручники. Роль географії у формуванні світогляду учнів, у вихованні громадянина і господаря своєї країни.

Розділ 2. ФОРМИ, ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Тема 1. Процес навчання, засоби, методи і прийоми навчання географії

Співвідношення між процесом навчання і процесом пізнання. Специфіка процесу навчання географії. Склад і структура системи географічних знань : уявлення, судження, поняття, уміння, навички. Класифікація системи понять курсу шкільної географії та шляхи їх формування. Особливості формування провідних географічних умінь і навичок. Проблемний підхід, програмування та алгоритмізація, їх роль у навчальному процесі з географії. Краєзнавчий принцип організації навчання географії у школі.

Засоби навчання географії та їх класифікація. Технічні засоби навчання географії та шляхи їх використання у навчальному процесі. Карта як сучасний засіб навчання географії. ЛОС, СЛС, ОІС та інші графічні засоби навчання.

Методи навчання та їх місце в структурі навчального процесу з географії. Класифікація методів навчання географії. Система методів навчання за джерелами інформації : словесні, наочні, практичні. Порівняльно-географічний метод, пояснення, бесіда, робота з картою як методи формування географічних знань, умінь та навичок.

Система методів навчання за характером пізнавальної діяльності учнів : пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний), репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий та дослідницький методи. Географічні спостереження, експерименти та досліди на географічному майданчику, екологічний стежині, місцевості; практичні роботи у зошитах, з контурними картами і з географічними картами різних типів. Дидактична сутність кожного методу навчання

і можливості використання його у навчальному процесі. Критерії вибору метода навчання.

Навчання географії як співробітництво вчителя і школярів. Педагогічні ідеї В.Ф. Шаталова, В.О. Сухомлинського та інших учителів-новаторів у навчальному процесі з географії.

Тема 2. Повторення, перевірка й оцінювання знань і вмінь з географії

Повторення, перевірка і оцінювання знань-умінь як важливий елемент процесу навчання географії. Повторення та його види: поточне, узагальнююче, підсумкове. Дидактичні вимоги до відбору навчального матеріалу для повторення. Форми, методи і прийоми організації повторення.

Дидактичні цілі і завдання перевірки і оцінки знань з географії. Види, форми і методи перевірки знань. Програмований контроль знань і вмінь з географії.

Оцінка знань та її мотивування. Вимоги до рівня навчальних досягнень учнів з географії та критерії оцінок, що виставляються учневі. Нормативний, порівняльний, особистий критерії оцінювання знань-умінь. Визначення підсумкових оцінок учнів з географії за півріччя і за рік.

Тема 3. Форми організації і планування навчальної роботи з географії

Склад і зміст матеріальної бази навчання географії в школі, кабінет географії та географічний майданчик – єдиний шкільний навчально-методичний комплекс з географії. Шляхи, основні етапи обладнання кабінету географії та його головні дидактичні елементи. Географічний майданчик, його обладнання і значення у навчальному процесі. Типовий план розміщення приладів та обладнання на географічному майданчику; географічні роботи, досліди і спостереження учнів на ньому. Екологічна стежина та її дидактичне значення. Роль географічного гуртка в обладнанні і використанні навчально-методичного комплексу з географії.

Основні форми організації навчальної роботи з географії: урок, навчальна екскурсія, робота на географічному майданчику і в географічному гуртку, диспут і прес-конференція.

Урок, типи уроків залежно від змісту навчального матеріалу, мети і завдань навчального процесу. Дидактична класифікація уроків, їх макроструктура. Шляхи організації та педагогічного аналізу уроку. Нестандартні уроки вчителів-новаторів.

Особливості організації і змісту роботи на географічному майданчику і в географічному гуртку. Методика проведення географічного диспуту і прес-конференції. Значення, мета, види і зміст навчальних екскурсій з географії. Методика та етапи організації навчальної екскурсії з географії у школі.

Система підготовки вчителя географії до навчальної роботи. Методика і зміст календарно-тематичного планування з географії. Поурочні плани і плани-конспекти, їх структура, зміст і призначення. Зміст, шляхи і форми організації домашньої роботи учнів з географії.

Тема 4. Позакласна робота з географії

Роль позакласної роботи з географії в освіті і вихованні учнів. Особливості організації процесу навчання географії у позаурочний час. Види, форми і методи організації позакласної роботи учнів з географії. Зміст планування позакласної роботи на базі географічного гуртка, наукового товариства або клубу. Створення шкільних краєзнавчих музеїв. Шляхи організації, зміст і методика проведення географічних вечорів, конкурсів, олімпіад, «Тижнів географії» тощо. Науково-дослідницька робота учнів-членів Малої академії наук України у секціях географії, геології, метеорології, гідрології, екології. Станції юних туристів як центри позашкільної роботи учнів. Туристсько-краєзнавча робота та її значення.

Розділ 3. ОКРЕМІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Тема 1. Зміст, методи і прийоми навчання курсів фізичної географії

Пропедевтична підготовка учнів з географії у початковій школі. Зміст навчальних програм, підручників і методики навчання у початковій школі. «Географія рідного краю» – перший географічний курс за вибором у школах України, його мета і особливості. Програма і підручники з географії рідного краю, особливості формування краєзнавчих знань і вмінь.

Система понять, умінь і навичок у курсі загальної географії та шляхи їх формування. Побудова курсу, його логічна структура. Географічні спостереження і практичні роботи на місцевості. Формування умінь і навичок роботи з географічними картами і різними джерелами географічної інформації. Досвід викладання курсу вчителями Харківщини та інших регіонів України.

Основні, виховні і розвиваючі цілі та завдання курсу. Структура, зміст та провідні поняття курсу географії материків і океанів. Особливості процесу навчання, засобів і методів викладання курсу. Методика формування загальних понять і закономірностей планетарного та регіонального рівнів розвитку географічної оболонки. Шляхи реалізації в змісті курсу типових схем-планів характеристики географічних об'єктів і явищ.

Країнознавчий підхід до викладання курсу «Географія світу». Методика викладання окремих країн у курсі географії світу.

Тема 2. Зміст, методи і прийоми навчання курсу географії України

Освітні, виховні і розвиваючі цілі курсу географії своєї держави. Структура і зміст курсу географії України. Основні науково-методичні ідеї побудови, організації процесу навчання, засобів і методів викладання курсу географії України. Шляхи формування провідних фізико- та економіко-географічних понять, встановлення міжпредметних зв'язків курсу географії України з іншими шкільними дисциплінами. Рольові ігри, дискусії, прес-конференції на уроках географії України.

Краєзнавчий компонент курсу географії України. Методика вивчення тем про природу, населення і господарство своєї області як частина України. Досвід викладання курсу географії України в школах.

Тема 3. Зміст, методи і прийоми навчання курсу економічної і соціальної географії світу

Основні, виховні і розвиваючі цілі навчання курсу. Основні ідеї побудови курсу: типологічний і регіональний підходи. Структура і зміст курсу. Особливості організації процесу навчання, засобів і методів викладання курсу: лекції, диспути, прес-конференції, рольові ігри. Шляхи організації систематизуючого повторення курсу шкільної географії.

Специфічні риси організації процесу навчання в гімназіях, ліцеях, коледжах та інших закладах нового типу. Особливості методики викладання географії в умовах альтернативності здобуття середньої освіти. Програми з географії для шкіл (класів) з поглибленим вивченням предмета. Інтеграція вищих і середніх закладів освіти та її вплив на розвиток шкільної географії і методики її викладання. Методика організації і проведення лекцій, семінарів, практикумів, заліків, самостійної роботи учнів у закладах нового типу. Факультативи з географії та їх профорієнтаційні можливості. Досвід міських і сільських шкіл Харківщини та інших регіонів України з поглибленого вивчення географії.

Перспективи розвитку шкільної географії та методики її викладання у контексті програми «Освіта в Україні: XXI століття».

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Назва												
Тема 1	15	2	2			11	12	1	-			11
Тема 2	15	4	4			7	15	2	1			12
Тема 3	20	4	4			12	13	1	-			12
Разом за розділом 1	50	10	10			30	40	4	1			35
Розділ 2. Назва												
Тема 1	15	2	2			11	9	1	-			8
Тема 2	15	4	4			7	12	1	1			10
Тема 3	10	4	4			2	10	1	1			8
Тема 4	10	2	2			6	9	1	-			8
Разом за розділом 2	50	12	12			26	40	4	2			34
Розділ 3. Назва												
Тема 1	15	2	2			11	12	1	-			11
Тема 2	15	4	4			7	15	2	1			12
Тема 3	20	4	4			12	13	1	-			12
Разом за розділом 3	50	10	10			30	40	4	1			35
Усього годин	150	32	32			86	120	12	4			104

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денне	Заочне
1	Аналіз діючих шкільних програм з географії для 6-10 класів	2	-
2	Розробка контрольно-перевірочних завдань з географії	4	1
3	Розробка традиційного уроку географії	4	-
4	Укладання календарно-тематичного плану з курсу географії	2	-
5	Укладання аркушів опорних сигналів (ЛОС, СЛС, ОІС)	4	1
6	Розробка нетрадиційного уроку географії	4	1
7	Підготовка до проведення педагогічного експерименту	2	-
8	Розробка позакласного заходу з географії	2	-
9	Аналіз результатів педагогічного експерименту	4	1
10	Аналіз уроку географії	4	-
	Разом	32	4

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		Денне	Заочне
1	Зв'язок методики викладання географії з іншими науками – географією, педагогікою, психологією, логікою тощо	11	11
2	Історія розвитку шкільної географії та методики її викладання у школах Європи XVII-XIX ст. Основні праці Я.А. Коменського	7	12

3	Міжпредметні зв'язки шкільної географії з фізикою, біологією, хімією, математикою, астрономією та ін.	12	12
4	Засоби навчання географії та їх класифікація	11	8
5	Критерії оцінювання знань учнів – нормативний, порівняльний, особистісний	7	10
6	Досліди на уроках географії і на місцевості	2	8
7	Організація роботи географічного гуртка у школі	6	8
8	Курс «Рідний край» та методика його викладання	11	11
9	Красознавчий принцип та його реалізація при вивченні географії України	7	2
10	Програма для шкіл/класів з поглибленим вивченням географії	12	12
	Разом	86	104

6. Індивідуальні завдання

На денному і заочному відділеннях індивідуальні завдання не передбачені

7. Методи навчання

До основних методів навчання належать: лекції (з електронними презентаціями), практичні роботи та самостійна робота студентів згідно з програмою курсу, а також робота в Інтернеті

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль 5 семестр

Поточне тестування та самостійна робота			Сума
Розділ 1	Розділ 2	Розділ 3	
T1+T2+T3	T1+T2+T3+T4	T1+T2+T3	
10 m + 10 n = 20	10 m + 10 n = 20	10 m + 10 n = 20	60

T1... T4 – теми модулів; m – теорія; n – задача практичної роботи.

Екзамен 5 семестр

Поточне тестування та самостійна робота			Підсумковий семестровий контроль (екзамен)	Сума
Розділ 1	Розділ 2	Розділ 3	40	100
20	20	20		

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Топузов О.М. Загальна методика навчання географії: Підруч. для вузів / О.М. Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. - 511 с.
  2. Методика викладання географії в школі: Навч. посібник / За ред. С.Г. Коберніка. – К.: Стафед–2, 2000. – 320 с.
  3. Методика обучения географии в школе / Под ред. Л.М. Панчешниковой. – М.: Просвещение; Учебная литература, 1997. – 319 с.
  4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія: 5-11 класи. – К.: Освіта, 2009. – 60 с.
- Комплект шкільних підручників, атласів, робочих зошитів, контурних карт, атласів і методичних посібників на CD-R з географії 6-10 класів.

Допоміжна література

1. Винокур М.С. Листы опорных сигналов и структурно-логические схемы на уроках географии / М.С. Винокур, О.Я. Скуратович. – К.: Рад. школа, 1990. – 47 с.
2. Душина И.В. Методика преподавания географии: Пособ. для учит. и студ. / И.В. Душина, Г.А. Понурова. – М.: Московский лицей, 1996. - 191 с.
3. Заставний Ф.Д. Географія України / Ф.Д Заставний. – Львів: Світ, 1994. – 470 с.
4. Картель М.Н. Використання малюнка в навчанні географії / М.Н. Картель. – К.: Рад. шк., 1990. – 96 с.
5. Масляк П.О. Хрестоматія з географії України / П.О. Масляк, П.Г. Шищенко. – К.: Генеза, 1994. – 446 с.
6. Пестушко В.Ю. Географія материків та океанів: Метод. посіб. для вчит. / В.Ю. Пестушко, В.О. Сасихов, Г.Є. Уварова. – К.: Вирій, 2000. – 272 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Сайт кафедри фізичної географії та картографії.
2. Репозиторій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.
3. Інформаційна база кабінету методики викладання географічних дисциплін.